

צבא תל אביב

מספר - תל אביב

תדפיס מתוך

מיכאל

מאסף לתולדות היהודים בתפוצות

המכון לחקר התפוצות - אוניברסיטת תל-אביב

VII, 61 (India 195)

כרך ה - תשל"ח

קטן אלפי עמ"ה ללו 2 וואלפול 875

מגילה אוטוביוגרפית של נער, מגניזת קהיר

Loan 22 = 3/2 N

המסמך המתפרסם להלן נשתמר בגניזת קהיר, ונמצא כיום באוסף טיילור-שכטר בספריית אוניברסיטת קיימברידג' (סימנו TS Misc. 35²²). זהו דף נייר, כתוב בשני צדדיו בכתב מטושטש וקשה לקריאה, והוא מכיל מגילה ביוגרפית-ספרותית, שקראתיה על שם מחברה 'מגילת שלמה בן יהודה'. המגילה כתובה במליצה מחורזת (פרוזה חרוזה) המשובצת שירים שקולים. יש לשער שנתחברה במאה הי"ב לערך, במצרים (כנראה בעיר תניס [Tinnis], המכונה 'חנס').

המגילה מספרת על אדם בשם יהודה, שבא מספרד ליצען — היא מצרים, גר ב'חנס', ונסע לרגל מסחרו לתימן. שם נשא אשה והוליד בנים, ובשובו מצרימה נולד לו בנו שלמה, מחבר המגילה. בהיות הנער בן עשר שנים חיבר שיר שקול במשקל 'המרובה', בתבנית פיוטי ה'רשיות' המקובלים בספרד מאז שלמה אבן גבירול.¹

במצרים נשא יהודה אשה שנייה, אשר ילדה לו בן אחד ('ולא גותר') — ולא יותר), ושמו אביתר, ושתי בנות השונות באופיין ('דתיהן שונות'). האשה השנייה וילדיה מררו כנראה את חיי הנער שלמה, ולכן הוא מגלה את שביעות רצונו כשמתה אחת הבנות. כעבור זמן-מה מת גם הילד אביתר, ואחרי ארבעה חודשים — גם הבת השנייה, שהיתה גאוות אמה. מות הבת השנייה מתואר במגילה בדרך ספרותית מזורזת; כביכול קרא אביתר המת מקברו אל אחותו ואמר לה: 'בואי שכבי עמי אחותי! תיאור המוות בציר ארוטי זה — הלכות ממעשה אמגון ותמר (שמואל

1 תודתי לספריית האוניברסיטה בקיימברידג' ולספרן ד"ר ס' רייף על הרשות לפרסם את הקטע, וכמו כן למכון לצילומי כת"י עבריים בירושלים ולעובדיו — על הסיוע הנאמן.
2 ש' אסף מזהה את 'חנס' עם 'דאמיטה=דומיאט' (מקורות ומחקרים בתולדות ישראל, ירושלים תשי"ז, עמ' 113). נ' גולב, במאמרו המקיף (N. Golb, 'The Topography of the Jews of Medieval Egypt', *Journal of Near Eastern Studies*, XXXIII [1974], p. 143) דוחה וזהו זה, וטוען כי 'חנס' היא עיר המסחר תניס (Tinnis), שאינה רחוקה מדאמיטה.
3 אבל בניגוד למקובל בסוג זה, הסרה בשיר חתימת שם המחבר באקרוסטיכון. גם משקל השיר אינו מדוקדק.

מגילה אוטוביוגרפית של נער

ב: יג) — הוא חריף ובוטה, ומש עריות בין האח לאחותו. ברם, ת מהמאה הי"ב, אם כי הציורים ש בין המת לאדמה כיחסי גבר וא לבוא לשכב אצלה, או שהיא תופס רק לאור הגיל הרך של מח מות אחיו ואחיותיו, שמחה המו שיר שקול במשקל 'המרובה' הס מלווה בהבעת תקווה לראות גם ב בסיום המגילה נוסע שוב ה מתרץ את פרידת אביו ממנו ב ללכת לתימן, ועל כן לא נותר בקרוב. שיבתו המיוחלת של הא ולקיבוץ הגלויות.

קטע ההתחלה של המגילה כי לפניו קטע ממקאמה, ועל כן לקביעה זו של אסף נתפס ח' ש גראפית. ברם צריך לומר, כי היא בעיקרה יצירה ספרותית-בד תיהם גם חוויות אישיות ואירו והביוגרפיים היו ברוב המקאמו שלא כמקאמה, המגילה עיקרה ספרותית מסוימת. עם ההתפתחו ואילך, בחרו מחברי מגילות אחדי

4 ראה: צ' מלאכי, 'קינה מן הגג עמ' 394; שירי ריה"ל מהד' זמ אלה עשויים להופיע בעיקר ב שזות-חרוז במבנה הקצירה (ל גקרא 'קינה'; השני — 'מרתיה')
5 ציון, ו (1940), עמ' 44-45, עמ' 113-114. קטע ההתחלה לפניו הטקסט בשלמותו, ברו 75, 77 שם.
6 ח' שירמן, שירים חדשים מן הגג פירוש המלה: 'מעמד' של הבח שם הסיפור שסופר במחבר'ד על אופי של סוג המגילה ו מלאכי, סוגיות בספרות העברית

ב: יג) — הוא חריף ובוטה, ומעלה על דעת הקורא כאילו יש כאן מעשה גילוי-ערוות בין האח לאחותו. ברם, תיאור המוות כאקט ארוטי מצוי גם בקינות עבריות מהמאה הי"ב, אם כי הציורים שם אינם כה חריפים. בקינות אלה מצוירים היחסים בין המת לאדמה כיחסי גבר ואשה, והאדמה היא התומדת את המת ומפתה אותו לבוא לשכב אצלה, או שהיא תופסת אותו ומאלצתו לשכב עמה.

רק לאור הגיל הרך של מחבר המגילה אפשר להבין את שמתו הגלויה על מות אחיו ואחותיו, שמחה המובעת בשיר הודיה לאל שחיבר אחרי מותם. זהו שיר שקול במשקל 'המרובה' הספרדי, וזה במבנהו לפיוט הראשון במגילה, והוא מלווה בהבעת תקווה לראות גם במות האם החורגת...

בסיום המגילה נוסע שוב האב לעסקיו בתימן, וירכב בספינת המלך. הנער מתרץ את פרידת אביו ממנו בטענה (הספרותית) כי מן השמים ציוו על האב ללכת לתימן, ועל כן לא נותר לנער אלא להתפלל לה' כי 'יאסוף' אותם ויאחדם בקרוב. שיבתו המיוחלת של האב המרוחק נעשית סמל לגאולה הלאומית העתידה ולקיבוץ הגלויות.

קטע ההתחלה של המגילה נתגלה בידי שמחה אסף לפני 35 שנה. הוא חשב כי לפניו קטע ממקאמה, ועל כן פרסמו תחת הכותרת: 'קטע ממקאמה בלתי ידועה'. לקביעה זו של אסף נתפס ח' שירמן, המזכיר קטע זה כדוגמה למקאמה אוטוביו-גרפית. ברם צריך לומר, כי בניגוד למהותו של הטקסט שלפנינו — המקאמה היא בעיקרה יצירה ספרותית-בדיונית. אמנם היו מחברי מקאמות ששילבו ביצירתם גם חוויות אישיות ואירועים אוטוביוגרפיים, אולם הפרטים ההיסטוריים והביוגרפיים היו ברוב המקאמות טפלים ונלווים לעיקר, והוא הפיקציה הספרותית. שלא כמקאמה, המגילה עיקרה חומר היסטורי-ביוגרפי אותנטי המובע בצורה ספרותית מסוימת. עם ההתפתחות וההתפשטות של המקאמה העברית במאה הי"ב ואילך, בחרו מחברי מגילות אחדים להשתמש ביצירותיהם בסממני הצורה הספרותית

4 ראה: צ' מלאכי, 'קינה מן הגניזה הקהירית לפייטן בשם יוסף', מאזנים, לו (תשל"ג), עמ' 394; שירי ריה"ל מהד' זמורה, תל-אביב תש"ו, ד, עמ' 143. אגב יצוין כי ציורים אלה עשויים להופיע בעיקר בקינות סטרופיות הבנויות כשירי-אזור, בניגוד לקינות שוות-חרוז במבנה הקצידה (לעתים הבדילו בין שני הסוגים בשמותיהם: הסוג הראשון נקרא 'קינה'; השני — 'מרתיה').

5 ציון, ו (1940), עמ' 44-45, ואחר כך בספרו, מקורות ומחקרים בתולדות ישראל, עמ' 113-114. קטע-ההתחלה נדפס שם כשהוא לקוי בהסרון מלים. עתה, משנמצא לפנינו הטקסט בשלמותו, ברור שאין מקום להשלמות של אסף ולהערותיו מס' 74, 75, 77 שם.

6 ח' שירמן, שירים חדשים מן הגניזה, ירושלים תשכ"ו, עמ' 377.

7 פירוש המלה: 'מעמד' של תבורת אנשים מתקהלים, ותורגם לעברית — 'מחבר', ומכאן שם הסיפור שסופר במחבר-העומדים: 'מחברת', ושם גיבור המתברת: 'חבר'.

8 על אופיו של סוג המגילה ההיסטורית-ספרותית או הביוגרפית-ספרותית ראה צ' מלאכי, סוגיות בספרות העברית של ימי הביניים, תל-אביב תשל"א.

צבי מלאכי

של המקאמה, דהיינו: בסגנון הפרוזה המחורזת, המשובצת בשירים שקולים. ובדרך זו הלך המחבר הצעיר של מגלת שלמה בן יהודה, המתפרסמת בזה לראשונה בשלמותה.

תעודה

[מגילת שלמה בן יהודה]

ארחש מעשה אל ונסיונותיו / ואביע תהלותיו ונפלאותיו / אשר עשה עמי מעודי / ועד היום הזה בסודי / גמלני טובות / מבין מחשבות /
תחלה בא אבי מארץ ספרד / ולשבת בצוען ירד / ולדבר אל חרד / בא ושכן בתגם / ויעש לו אל גם / והנה קול מלפני האל הנאמן / אומר לו "קום לך אל ארץ תימן" / ויקם יהודה ויעש צרכיו / והאל הצליח את דרכיו / וירכב בספינה / ללכת אל המדינה / אשר נאמר לו עליה / ויבוא אליה /
והאל הצפינו בסופו / והצליח דרכו / השליך על אל יהב / וימצא כסף וזהב / ויקח לו מארץ תימן אשה מהוללה / ביופי מוכללה / ותלד לו בנים ובנות / בתוך עם אמונות / וישב מן הארץ ההיא למען / ישוב לשבת בצוען / ויולדיני ויקרא את שמי שלמה / לקנות לו אל שלומו /
ויהי לי עשרה שנים / בין קהל אמונים / ואשיר אני באותן הימים / לשוכן מרומים /

שיר חדש לאל תני יחידה,
ולו ומרי בעוד ימך ולילך
ובו בטחי וגם עליו חכי עוד
ועת תראי כבודו ואמיתו

אוי אמר שלמה בן יהודה
בטרים בוא עת תהי נדודה
ואליך קרבי מנחה ותורה
שיר חדש לאל תני יחידה.

ויהי אחרי כן, הסיתו השטן / בעודני קטן / לקום לקחת לו אשה שגיה / להיות בביתו גפן פוריה / ותלד לו בן אחד ולא נותר / ותקרא את שמו אביתר / ותלד לו גם שתי בנות / דתיהם שונות /

9 כך הדבר ב'מגילת זוטא הרשע', שנתחברה אף היא במצרים (בשנת 1196, בתקופה הסמוכה לתקופת חיבור מגילתנו). ראה ספרי הנזכר לעיל (בהערה 8), עמ' 43-51.
10 ייתכן שיש לקרוא 'תני' (בפתח), על דרך הכתוב: 'שם יתנו צדקות ה' (שופטים ה: יא).

מגילה אוטוביוגרפית של נער
ויהי אחר ימים / נשקף ש
מבנותיו / ונשאר אביתר [א
אלהים בחמתו / וימת גם אות
פליטה נשארה / ותהיה יחידו
ויקרא אביתר לאחותו / והיא
הוא ושתי אחיותיו עמו / כן א

אני אודה לאל משפיל
ואערף לו משירי [ה]גני
במות אחי ואחיותי ולא
לזאת כל עוד נשמת א

אתר כל הדברים ויוסף אבי
אל ארץ תימנה! / והנה ה
" צבאות יוליכו / הוא
טובותיו עמו / ועם בני ש
ויקיים בנו מק[רא] שכ[תוב]
ויספיק בידי לעשות
שכ[תוב]: שובו בנים שובב

ויהי אחר ימים / נשקף שדי ממרומים / ועשה עמי כרוב טובותיו / ותמת אתת
מבנותיו / ונשאר אביתר [אחי ?] / וכאשר (א)ראני כי עזבני כחי / ויפקד יי
אלהים בחמתו / וימת גם אותו / ; ותשאר אחותו הצעירה / ותספר אמה להיות לה
פליטה נשאה / ותהיה יחדיו ארבע חדשים / ואמה התפאר[ה] בה על הנשים /
ויקרא אביתר לאחותו / והיא יושבת בביתו / : "בואי שכבי עמי אחותי!" / וימת
הוא ושתי אחיותיו עמו / כן אראה במות אמו / ואשיר שנית לרב עליליה :

וְאֶקְרִיב שֵׁי תְמוּר פָּרִים אֲמָרִים
בְּנִיָּדִים אָבֵל גַּם בֶּן גְּבִירִים
שָׁאֵר שֶׁטֶן לְנֶגְדֵי בִּיצוּרִים
אֲנִי אֹדֶה לְאֵל מְשֻׁפֵּל וּמְרִים

אֲנִי אֹדֶה לְאֵל מְשֻׁפֵּל וּמְרִים
וְאֶעֱרֹךְ לוֹ מְשִׁירֵי [ה]גְּנִידִים
בְּמֹת אָחִי וְאֶחֱיוֹתַי וְלֹא גִ-
לְזֹאת כָּל עוֹד נִשְׁמַת-אֵל בְּתוֹכִי

אחר כל הדברים ויוסף אבי כבראשונה / ויקרא לו קול משמי מעונה / : "קום לך
אל ארץ תימנה!" / והנה הוא קם וילך / וירכב בספינת המלך /
יי צבאות יוליו / הוא יצליח דרכו / וירצה חין ערכו / כמו יין נסכו / כמנהג
טובותיו עמו / ועם בני שאר עמו / וזאסף ביני ובינו / וילמדני לעשות רצונו /
ויקיים בנו מק[רא] שכ[תוב] : אם יהיה גדחף בקצה השמים וגו' /
ויספיק בידי לעשות תשובה / ויכפר לי כל חטא וחובה / ויקיים בי מקר[א]
שכ[תוב] : שובו בנים שובבים ארפה משובותיכם.

שה עמי מעודי /

חרד / . בא ושכן
קום לך אל ארץ
וירכב בספינה /

מצא כסף וזהב /
ים ובנות / בתוך
ויולדיני ויקרא

הימים / לשוכן

יהודה
י נדודה
ותורה
יחידה.

שה שניה / להיות
או אביתר / ותלד

שנת 1196, בתקופת
ה' 8, עמ' 43-51.
דקות ה' (שופטים)

יבנה יבנה יבנה
יבנה יבנה יבנה
יבנה יבנה יבנה
יבנה יבנה יבנה
יבנה יבנה יבנה
יבנה יבנה יבנה
יבנה יבנה יבנה
יבנה יבנה יבנה
יבנה יבנה יבנה
יבנה יבנה יבנה

}

}

- (1) ארתם מעטה אל ונסיונותיו, ואביע תהלותיו ונפלאותיו, אשר עשה עמי
- מעודי, (2) ועד היום הזה בסודי, גמלני טובות, מבין מחשבות. תמלה בא אבי
- סארץ (3) ספרד, ולשבת בצוען ירד, ולדבר אל תרד. בא ושכן בחנם ויעש לו אל נס.
- (4) והנה יול סלפני האל הנאמן, אומר לו § פום לך אל ארץ תימן. ויקם (5)
- יהודה ויעש צרכיו, והאל מצליח את דרכיו. וירכב ~~ב~~ בספינה ללכת אל (6)
- המדינה, אשר נאמר לו עליה, ויבוא אליה והאל הצפינו בסוכו, והצליח (7)
- דרכו, השליך על אל יחב, ויסצא סף וזהב, ויקם לו ס ארץ תימן (8) אשה סהוללה,
- ביופי סוכללה, ותלד לו בנים ובנות, בתוך ס אמנות. (9) וישב סן הארץ ההיא
- למען ישוב לשבת בצוען ויולידיני ויקרא את (10) שמי שלמה. לאות לו אל
- שלום, ויהי לי עשרה שנים בין קהל אמנים, (11) ויאסיר אני באותן (1)
- (12) שיר חדש לאל תני יחידה, אזי אפר שלמה סן יהודה
- (13) ולו זמרי בעוד יומך ולילך, בסרם בוא עת תהי (2)
- (14) זכו בסחי וגם עליו חסי עוד, ואליו קרבי סנתה ותודה
- (15) ועת תראו כבודו ואמתו, שיר חדש לאל תיני יחידה
- (16) ויהי אחרי כן הסיתו השטן, בעודני קטן, לקום לקחת לו אשה שניה, (17)
- להיות בביתו גפן פוריה, ותלד לו בן אחד, ולא נותר, ותקרא (18) את שמו אביתר
- ותלד לו גם שתי בנות, דתיהם שנות (3). ויהי (19) אחר ימים, נשקף שדי
- ספרוטים, ועשה עמו כרחב סובותיו (20) ותמת אחת סבנותיו ...

בערתי (אל פי א.ג.)
 (1) נראה צ"ל: באימן.
 (2) אול. צ"ל: סר פכ/צב.

(3) כלימכ: האמן אר צמן (גייור מי ש. איזמטמן). א
 (1) מלוי כצאי (צ"ל) אהב סל שקל בה' כצ, יגס (1)

188 23 מאפי מופא 5
 מפי: אוטומאטי